

Олеся Дроздовська

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту
пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
olesyadroz@gmail.com

УДК 070-057:303.686(477)"18/195"

БІОГРАФІЧНИЙ НАПРЯМ ПРЕСОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-2

У новітній гуманітаристиці як в Україні, так на міжнародному рівні популярним є людиноцентричний підхід до вивчення історичних процесів. Тому не виникає сумніву у релевантності наукових студій, присвячених дослідженню історії української друкованої журналістики XIX ст. – першої половини XX ст. через призму біографій і творчих здобутків осіб, які брали участь у видавничо-редакційних процесах, наповнювали зміст видань журналістськими та публіцистичними текстами. Мета статті – з'ясувати особливості біографічних досліджень у контексті історії української преси. Завдання статті – визначити мету, об'єкт та основний методологічний інструментарій пресознавчих розвідок біографічного напрямку; окреслити коло основних джерел інформації та типові проблеми, що постають перед науковцями. Для підготовки цієї розвідки застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. Наукова новизна. Здійснено спробу теоретичного осмислення біографічного напрямку в українському пресознавстві як цілісної дослідницької практики. Визначено його основні методологічні ознаки, джерельну базу, типові дослідницькі проблеми. Висновки. Визначено, що метою біографічних пресознавчих досліджень є не лише реконструкція життєпису особи, а й вивчення усіх фактів

її участі у формуванні українського медіапростору XIX ст. – першої половини XX ст. Основними науковими інструментами для підготовки біографічних досліджень у контексті історії української преси є поєднання низки загальних та спеціальних наукових методів, зокрема біографічного, інтерпретації джерел, прескліпінгу, контент-аналізу, системного аналізу. Вказано основні групи джерел біографічної інформації та відомостей про особливості співробітництва особи з пресою: 1) часописи; 2) архівні документи й матеріали; 3) спогади та щоденники. До складних для розв’язання проблем, які постають перед дослідниками, віднесено такі: 1) встановлення імен засновників, власників і авторів пресових видань; 2) розрізнення формальних і справжніх видавців, редакторів; 3) розрізнення повних тезок та розкриття прибраних імен; 4) створення повних бібліографій спадщини творчих працівників газет і журналів.

Ключові слова: історія української преси, пресознавство, біографічний напрям, діячі української преси, біографія, творча спадщина.

Постановка проблеми. Історичне минуле будь-якої спільноти нерозривно пов’язане з біографіями тих осіб, які брали на себе відповідальність за її розвиток, виступали ініціаторами, організаторами, ідеологами, меценатами, активними учасниками суспільно-політичних і культурних процесів. У XIX ст. – першій половині XX ст. друковані засоби масової інформації були одним з основних інструментів «комунікаційного» співіснування між різними сферами життя українського суспільства. У сучасній українській гуманітаристиці, зокрема у пресознавстві, зростає зацікавлення постатями видавців, редакторів, журналістів і публіцистів, які формували національний інформаційний простір упродовж зазначеного періоду. Водночас дослідники виходять за межі лінійного викладу біографій осіб та зосереджуються на аналізі різних аспектів їхньої співпраці з часописами. Незважаючи на чималу кількість таких наукових напрацювань, досі відчутний брак узагальнюючих досліджень, присвячених з’ясуванню специфіки біографічного напрямку у вивченні історії української

преси XIX ст. – першої половини XX ст. Актуальність розвідки обумовлена недостатнім науковим осмисленням проблем дослідження видавничої, редакційної, журналістської і публіцистичної спадщини українських медіадіячів зазначеного періоду, а також відсутністю систематизації джерел біографічної інформації й аналізу їхнього значення для біографічного напрямку пресознавчих студій.

Мета дослідження – з'ясувати особливості пресознавчих студій біографічного напрямку, в яких увага дослідника зосереджується на вивченні окремих постатей, розкритті невідомих фактів їхніх біографій, аналізові творчої спадщини й внеску у формування національного інформаційного простору.

Об'єкт дослідження – біографічний напрям у вивченні історії української преси XIX ст. – першої половини XX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У статті «Антропологічний поворот в українознавстві» Я. Калакура наголосив, що однією «із особливостей постмодерністського розвитку гуманітаристики є цивілізаційний підхід до осмислення історичного процесу і антропологічний поворот у методології наукового пізнання, тобто переорієнтації на проблеми людини. Він торкнувся усіх сегментів науки...» (Калакура, 2021, с. 9). Слушність цього висновку українського вченого підтверджує той факт, що з часу становлення державної незалежності України було підготовлено чимало наукових розвідок присвячених висвітленню життя й діяльності окремих осіб у різних, як загальногромадських, так і вузких спеціалізованих, сферах. Також було створено низку біобібліографічних довідкових видань, що не тільки фіксують основні дані життєпису знаних та невідомих учасників наукових, політичних, культурно-громадських тощо процесів, а й акцентують увагу на їхньому внеску у розбудову тієї чи іншої царини соціокультурного простору України. У 1994 р. постав Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, «діяльність якого спрямована на вивчення історичного досвіду та сучасного розвитку української біографіки та біобібліографії, проблем біографістики як теоретико-методологічної дисципліни гуманітарного циклу, теоретичних і практично-при-

кладних питань розбудови електронних ресурсів біографічної інформації, поширення біографічного знання у суспільстві» (Інститут...). Від 1996 р. ця поважна інституція видає науковий збірник «Українська біографістика», який нині є основною платформою для оприлюднення теоретико-методичних розробок й аналітико-практичних розвідок у цій царині наукового знання. Серед ґрунтовних досліджень, які сприяють усвідомленню цінності біографічних знань, методики вивчення біографічних ресурсів, напрямів розвитку національного біографічного дослідницького простору, – монографія В. Попика «Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства» (Попик, 2021a), колективна праця спіробітників Інституту «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (Попик, 2021b), ґрунтовні наукові статті, опубліковані у згаданому фаховому журналі, зокрема В. Бездрабко (Бездрабко, 2016), Л. Буряк (Буряк, 2016; Буряк, 2019; Буряк, 2020; Буряк, 2021), Н. Марченко (Марченко, 2019), В. Попика (Попик, 2022), І. Стамбола (Стамбол, 2020), ін. Нині в Україні та світі популярними є дослідження т. зв. «галузевої» біографістики та біографіки, серед них – монографія І. Розман «Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» (Розман, 2020), наукові статті та доповіді на конференціях, як-от: «Українська музична біографістика як об’єкт історичної науки» Л. Буряк (Буряк, 2010), «Аграрна біографіка vs аграрна біографістика: контент, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал» І. Демуз (Демуз, 2020), «Біографія жінки-лікарки як складник дослідження історії жіночого руху в Галичині: Теодозія Туна-Надрага (1893–1976)» М. Надраги, Р. Голика та М.-І. Надраги (Надрага та ін., 2024), «Юридична біографістика як форма популяризації та збереження культурної і правової спадщини» Т. Стефанчишеної (Стафанчишена, 2019), «Kobiety i czwarta władza. Wincentyna Teska i Anna Krzyzcka – przyczynek do dziejów prasy na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego» А. Висоцької (Wysocka, 2020).

Питання релевантності та специфіки застосування біографічного підходу до вивчення історії журналістики порушено у розвідці естонської науковиці Е. Лаук «On biographical appro-

roach in journalism history research» (Lauk, 2014). Дослідниця акцентує одну з проблем у царині естонського історичного журналістикознавства, зазначаючи, що вивчення історії журналістики радше є «інституційною історією», яка описує «життєвий шлях» («life courses») певних видань, новинних організацій чи медійних компаній. У таких працях, за її спостереженнями, основна увага приділяється саме цим інституціям, їхньому статусу у суспільстві та їхньому впливу на нього – новинні організації постають як «персоніфіковані публічні актори, які “висловлюють думку”, “виступають за”, “проти”, “оцінюють”, “вимагають” тощо» («news organizations become personified as public actors, which literally “express opinion”, “stand for”, “oppose”, “evaluate”, “demand” etc.») (Lauk, 2014). Через це, як слушно зауважує Е. Лаук, люди, які організують усі процеси, відступають на другий план, тобто згадуються як «актори другого плану» – «як представники прагнень і діяльності новинних організацій і вкрай рідко як особистості з плоті і крові» («as agents of their news organization’s aspirations and performance, and extremely rarely as flesh-and-blood personalities») (Lauk, 2014). Порушена нею проблема також властива й більшості досліджень з історії української преси, що здійснювалися наприкінці ХХ ст. Такий підхід, на наш погляд, був цілком вмотивованим, адже на той час науковці розпочинали вивчення історії української преси з чистого аркуша. З початком ХХІ ст. українські вчені щораз частіше звертаються до аналізу особливостей становлення і розвитку української друкованої журналістики через призму т. зв. «людських історій».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено спробу теоретичного осмислення біографічного напрямку в українському пресознавстві як цілісної дослідницької практики. Визначено його основні методологічні ознаки, джерельну базу, типові дослідницькі проблеми.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також історіографічний метод, метод системного аналізу, класифікації, типологізації, контент-аналізу й узагальнення. Завдяки їхньому застосуванню вдалося сфор-

мулювати мету, об'єкт та предмет пресознавчих досліджень біографічного спрямування, окреслити основний науковий інструментарій цієї дослідницької стратегії в межах історії української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст.; з'ясувати стан його наукової розробки в українському пресознавстві; виділити основні ресурси біографічної інформації й даних про співробітництво особи з друкованими ЗМІ; окреслити типові проблеми, які постають перед дослідниками персоніфікованої історії української преси.

Виклад основного матеріалу. Сучасна історіографія української друкованої журналістики налічує чимало ґрунтовних пресознавчих досліджень, присвячених розвитку, трансформації пресових видань, становленню національної системи масової комунікації та її особливостям. У цих працях науковці зосереджуються на вивченні пресової продукції, її ролі, завдань, способів взаємодії з аудиторією, аналізі проблемно-тематичних напрямів публікацій (без деталізації інформації про авторів) та форм їх жанрового втілення. Водночас у пресовій журналістиці, як і в кожній сфері суспільного життя, є неординарні (як широко відомі, так і досі малознані) представники, харизматичні лідери, які заслуговують на персональну увагу й окреме ґрунтовне вивчення їхніх життєписів та професійних біографій, зокрема дослідження усіх аспектів медійної діяльності.

Такі наукові праці формують біографічний напрям пресознавчих досліджень та сприяють творенню олюдненої (персоніфікованої) історії української пресової журналістики. У них основну увагу зосереджено на людині як творцеві друкованого медіапродукту. Ці дослідження відповідають сучасним тенденціям розвитку гуманітаристики в Україні та світі, що полягають в осмисленні історичних процесів крізь призму життєвого шляху людини, а в пресознавстві також акцентують увагу на усіх формах співробітництва особи із часописами та її впливу на їхнє функціонування, допомагають вирізнити серед тисячі постатей найбільш яскравих, успішних, неординарних. Біографічний напрям у вивченні історії української пресової журналістики донині є найменш розробленою ділянкою минавшини цієї соціокультурної сфери. Насамперед це пов'язано

із тим, що у вирі подій першої половини ХХ ст. багато цінних матеріалів, які б сприяли реконструкції життєписів та творчих біографій діячів української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., втрачено назавжди або ж розпорошено у численних літературних, довідкових джерелах, архівних документах і матеріалах, на шпальтах тогочасних пресових видань, у спогадах та щоденниках.

Метою пресознавчих студій біографічного напряму є: реконструювати основні віхи життєпису людини, насамперед малознаної, яка була причетна до формування українського друкованого медіапростору у ХІХ ст. – першій половині ХХ ст.; зафіксувати всі факти її співпраці у створенні й функціонуванні українських газет і журналів; здійснити аналіз видавничої чи/та редакторської діяльності; бібліографувати творчу спадщину журналістів і публіцистів, яка дотепер розпорошена сторінками численних пресових видань; осмислити проблемно-тематичне, ідейне спрямування їхніх публікацій, здійснити аналіз специфіки жанрового втілення та індивідуальної авторської майстерності; дослідити особливості публічних ролей окремих авторів і простежити сприйняття реципієнтами їхньої журналістської та публіцистичної творчості.

Об'єктом таких досліджень є особа, яка брала участь у видаванні, редагуванні газет та журналів, співпрацювала з ними як офіційно, так і на громадських засадах як журналіст (творчий працівник, що здійснював відбір, інтерпретацію, коментування та ретрансляцію інформації про актуальні суспільно значущі події) і публіцист (автор ґрунтовних аналітичних, полемічних статей з питань духовного, культурного, суспільно-політичного життя, матеріалів, спрямованих на популяризацію конкретних галузей знань чи сфер діяльності).

Предметом пресознавчих досліджень, присвячених конкретному співучасникові формування українського медіапростору ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., є насамперед його діяльність як видавця, редактора, журналіста, публіциста, жанровий та проблемно-тематичний спектр його творчої спадщини, а у випадку невідомих або малознаних постатей – їхні життєписні дані.

Методологічний інструментарій. Для здійснення біографічних досліджень у контексті історії української друкованої журналістики застосовується широкий комплекс наукових методів і підходів. Серед основних – біографічний метод, який дає змогу реконструювати життєписи видавців, редакторів, журналістів і публіцистів, а також мікроісторичний підхід, що зосереджується на детальному аналізі життєвого шляху окремої особи та її участі у формуванні українського пресового простору в конкретний проміжок часу і на певній території. Метод прескліпінгу й бібліографічно-описовий метод використовуються для виявлення та систематизації творчого доробку. Інтерпретація джерел, контент-аналіз і системний аналіз дають змогу опрацювати архівні, мемуарні та пресові тексти, виявляти тематичні, ідеологічні й жанрові особливості медіадіяльності, а також формувати цілісне уявлення про неї. Соціально-комунікаційний підхід допомагає з'ясувати роль конкретної особи в комунікативній структурі суспільства та її внесок у розбудову українського інформаційного простору.

Джерельна база. У межах цього дослідження не ставимо мети здійснити докладний аналіз та систематизацію джерел інформації про життєвий і творчий шлях співучасників формування українського пресового поля XIX ст. – першої половини XX ст. Це тема окремого ґрунтовного наукового дослідження. Вкажемо лише основні (класичні) групи таких джерел інформації: 1) часописи; 2) архівні документи й матеріали; 3) спогади та щоденники.

Зацікавлення особою як діячем українського пресового поля XIX ст. – першої половини XX ст. бере початок від виявленого факту її співробітництва з друкованими ЗМІ як ініціатора, засновника, мецената, видавця, редактора, журналіста й публіциста. Дослідниками історії української пресовидавничої справи, зокрема працівниками Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, за десятиліття роботи зафіксовано чимало таких відомостей. У часописах міститься багатий фактичний матеріал, на основі якого можна не лише встановити імена осіб, що забезпечували

їхнє функціонування, а й виявити досі не відомі факти їхньої видавничої, редакторської, журналістської й публіцистичної діяльності, визначити проблемно-тематичні та жанрові домінанти у творчій спадщині, відновити втрачені фрагменти життєпису. Реєстрація малознаних епізодів життєвих і творчих біографій діячів різних сфер суспільної взаємодії відбувається завдяки опрацюванню часописів з метою підготовки анотованих бібліографічних описів до видання «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» та інших досліджень української газетно-журнальної продукції. Це підтверджує, що звернення саме до пресових видань як джерела інформації про видавничу і редакторську діяльність, журналістську і публіцистичну творчість особи є необхідним для повного відтворення цього напрямку її соціальної активності, дешифрування псевдонімів і криптонімів, виправлення помилок та неточностей (наприклад, у назві видань), які трапляються у мемуарній, довідковій літературі та часто переносяться у наукові, науково-популярні тексти.

Матеріали до персоніфікованої історії української журналістики, що містяться на сторінках часописів ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., формують кілька груп: 1) вихідні дані часописів, у яких зафіксовано імена видавців та редакторів; 2) редакційні матеріали (замітки, повідомлення, оголошення, анонси), що містять відомості про видавців, редакторів, списки авторів часописів, іноді – розкриваються їхні псевдоніми; 3) матеріали біографічного характеру про осіб, які брали участь у видаванні, редагуванні, формуванні змістового наповнення українських часописів, написані з різних нагод, некрологи тощо; 4) спогади журналістів, публіцистів, видавців і редакторів про їхню співпрацю з друкованими засобами масової інформації; 5) матеріали до історії як окремих, так і групи періодичних видань, у яких часто фіксуються імена видавців, редакторів, авторів, іноді – меценатів (особливо цінними такі публікації є у випадку, коли часопис не зберігся донині); 6) публічні заяви співробітників часописів, що проливають світло на форми їхньої співпраці з виданнями, іноді містять відомості про її початок чи завершення, про причини припинення співпраці тощо.

Цінні відомості про співробітництво громадсько-політичних, культурних діячів, освітян, військових тощо з українськими пресовими виданнями XIX ст. – першої половини XX ст. по нинішній день криються й у різних архівних фондах. Серед архівних та рукописних матеріалів важливими для опрацювання залишаються справи, у яких зберігаються або гіпотетично можуть зберігатися біографічні дані, зокрема автобіографії. До них належать такі, як: «Біографії в авторських оригіналах, матеріали з друківаних джерел та ін., зібрані для “Біобібліографічного словника українських діячів XIX – першої чверті XX ст.”. 1836–1924»¹, «Біографії письменників, діячів мистецтва для “Словника сучасних західноукраїнських письменників” на літери А–Я, (1932–1933)»², «Матеріали до біографічного словника галицьких, буковинських та закарпатських українських письменників, учених та інших діячів культури, а також громадських і політичних діячів XIX ст. 1790–1910»³, «Матеріали до українського словника псевдонімів і криптонімів. 1861–1926»⁴, «Український союз журналістів у Львові»⁵, збірки автобіографічних матеріалів Постійної комісії для складання «Біографічного словника діячів України», особовий фонд М. Плевака⁶ та багато інших. У них відкриті документи і матеріали, які сприяють уточненню фактів життя тієї чи іншої особи чи встановленню нових, досі не відомих, біографічних даних про знаних медіадіячів, допомагають виявити факти співробітництва з українськими часописами тих постатей, які тривалий час через відсутність інформації залишалися поза увагою дослідників історії української пресової журналістики. Іноді документи й матеріали архівних установ

¹ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 57. Спр. 111.

² Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2160.

³ ЛННБ України імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 167. Оп. 2.

⁴ ЛННБ України імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 57. Спр. 112.

⁵ Державний архів Львівської області. Ф. Р-162. Оп. 1. Од. зб. 1.

⁶ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. Ф. 10 (Архів Академії наук України), ф. 27 (Плевако М. А.); Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України. Ф. 271 (Плевако М.).

і відділів рукописів книгозбірень України та світу є єдиним джерелом унікальних даних, які допомагають дешифрувати псевдоніми, якими користувалися як постійні співробітники пресових видань, так і «епізодичні» дописувачі.

Значний обсяг важливої інформації для досліджень у напрямі персоналістики української преси XIX ст. – першої половини XX ст. містять редакційні примірники часописів. Одними з небагатьох є примірники київських щоденників «Громадська Думка» (1905–1906) і «Рада» (1906–1914), які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ці комплекти видань містять відомості, які допомагають не лише дешифрувати приховані імена, а й встановити авторів невідомих матеріалів. Інформація про авторство таких публікацій сприяє розкриттю інших граней творчої активності співробітників газети. Наприклад, кореспондентської діяльності низки відомих її творчих працівників, як-от участь Д. Дорошенка, С. Єфремова, Ю. Квасницького, В. Короліва, В. Косоноцького, М. Левицького, А. Ніковського, М. Павловського, Л. Пахаревського, В. Піснячевського, Г. Шерстюка та ін. у формуванні змісту рубрик (містили переважно неавторизовані матеріали) «Бібліографія», «В Думі і коло Думи», «З газет та журналів», «З життя партій», «З наукового, літературного та артистичного життя», «З Просвіти», «З українського життя», «За кордоном», «Дописи», «Економічне життя України», «Література, наука, умілість і техніка», ін. Нині ця інформація стала доступною широкому колу дослідників завдяки покажчикам цих видань, які під егідою Інституту археографії побачили світ у 2011 р. та 2021 р. відповідно (Старовойтенко та ін., 2011; Старовойтенко & Горбач, 2021).

Проблеми вивчення видавничо-редакторської та журналістсько-публіцистичної діяльності. Процес реконструкції мікроісторій формування і функціонування української преси XIX ст. – першої половини XX ст., якими є життєві долі й творча активність багатьох її діячів, є досить складним і не піддається чіткому алгоритму. Хід такого «розслідування» стосовно кожної дійової особи історії української пресової журналістики є унікальним і специфічним. Це стосується як

відомих постатей, так і тих, дані про яких з огляду на часову дистанцію та складні соціально-політичні реалії, втрачені чи розкидані в численних, часто не пов'язаних між собою джерелах інформації. Перед науковцями, які працюють у біографічному напрямі пресознавчих студій, постає низка проблем, серед яких: 1) встановлення імен засновників, власників і авторів пресових видань; 2) розрізнення формальних і справжніх видавців і редакторів; 3) розрізнення повних тезок та розкриття прибраних імен; 4) створення повних бібліографій спадщини творчих працівників газет і журналів.

Специфіка формування національних друкованих медіа XIX ст. – першої половини XX ст. полягає в тому, що учасниками цього процесу були переважно не фахові медіадіячі, якщо за основу фаховості брати спеціальну професійну підготовку, освіту. До їх створення та функціонування долучалися представники різних сфер громадсько-політичної, соціокультурної діяльності – священники, науковці, освітяни, літератори, художники й музиканти, правники, військовики, лікарі та кооператори, політики тощо. Саме тому цінним є кожен факт, який підтверджує участь людини у процесі формування національної системи ЗМІ, а відтак – і громадської думки. Часто біографічні нариси про осіб, які були учасниками національного пресотворчого процесу, обмежуються переліком (здебільшого неповним) назв часописів, із якими вони співпрацювали. Також немає цілісного уявлення про особливості журналістської, публіцистичної, редакторської та видавничої діяльності багатьох творців преси минулого. Зокрема, дотепер дослідники української друкованої журналістики не володіють вичерпною інформацією про те, які теми порушувалися тим чи іншим працівником пера, якими текстовими формами для «спілкування» з читачами вони послуговувалися, до видавання і редагування яких видань були залучені, тощо.

Окреслена проблема стосується не лише малознаних співучасників українського пресотворчого процесу, а й відомих постатей літератури, мистецтва, політичної, економічної, педагогічної та інших царин діяльності, які брали участь й у функціонуванні українських часописів. Про них написано

чимало наукових, науково-популярних розвідок та енциклопедичних статей, що допомагає вповні відтворити їхній життєвий і творчий шлях. Однак співучасть таких діячів у роботі газетно-журнальних видань залишалася поза увагою авторів цих текстів або обмежувалася фразою на зразок: «співпрацював із багатьма часописами». Причиною цьому є не ігнорування наявної інформації, а її відсутність у широкому доступі. Щоб виявити такі дані, необхідно провести чимало часу за гортанням сторінок газет чи журналів. Наприклад, лише завдяки опрацюванню журналів «Промінь» (Зальцбург), «Тризуб» (Париж), «стежа» (Львів) вдалося встановити факти співробітництва Євгена Гловінського⁷ (як автора текстів різної тематики) з першим виданням, його ж і Микити Квашенка⁸ (як кореспондента з Шанхаю) – з другим та Євгена Юлія Пеленського⁹ (як автора рецензій) – з третім.

Серед інших проблем, які постають перед дослідниками персоніфікованої історії української преси, є розрізнення повних тезок (як справжніх, так і прихованих імен) та декодування псевдонімів, криптонімів, графонімів тощо. Наприклад, під криптонімами З. К. та М. Г. у 1920–1930-х рр. в українській пресі Галичини виступали Зенон Коссак і Зиновія Кравців, Микола Гнатишак, Микола Голубець і Михайло Галушинський відповідно. Цю роботу необхідно здійснювати беручи до уваги такі критерії, як відповідність події т. зв. точкам життєвого циклу людини (цей критерій також важливий і при визначенні саме того часопису із низки однойменних видань, з якими могла співпрацювати особа) та відбір характерних лексичних, фразеологічних, граматичних ознак, зафіксованих у публікаціях

⁷ Професор Українського вільного університету (Мюнхен), громадський діяч, співробітник журналу «Сучасність» та низки інших українських часописів (Кусий, 2006).

⁸ Маловідома широкому колу дослідників постать. У 30-х рр. ХХ ст. був одним із активних учасників українського громадського життя в Харбіні і Шанхаї (Чорномаз, 2021, с. 113–114). У «Тризубі» виступав як під повним іменем і прізвищем, так і під криптонімом М. К.

⁹ Життєвий та творчий шлях цієї широкозної особистості неодноразово потрапляв до фокусу уваги істориків, літературознавців, пресознавців, однак зазначений факт досі залишався поза їхньою увагою.

автора, які підписані його справжнім іменем, тощо. Частково вирішити проблему декодування прибраних імен допомагають словники псевдонімів О. Дея, В. Еппеля, В. Капелюшного, О. Тулуба, ін. Нині подану у цих виданнях інформацію доповнює словник псевдонімів українських авторів, укладений Н. Брайлян (Брайлян, 2023). Незважаючи на зусилля дослідників, на пресових шпальтах залишається ще досить багато нерозпізнаних імен. Наприклад, досі не вдалося встановити справжніх імен авторів харбінського часопису «Маньджурський Вістник», які публікувалися на його сторінках під псевдонімами Мартин Боруля, інж. Хома Брут, Вектор, Зеленоклиновець, Д-р Фікс та Vox. (Дроздовська).

Висновки. Наукові розвідки, присвячені конкретному учасникові процесу створення і функціонування українських газет та журналів ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., є тим напрямом пресознавчих досліджень, що передбачає не лише вивчення їхніх біографій, а усебічний аналіз творчої діяльності як видавця, редактора, журналіста чи публіциста. Цей напрям наукових студій є симбіозом журналістикознавства, біографістики, бібліографії та історіографії. Біографічний напрям пресознавчих студій забезпечує реалізацію популярного нині у світі людиноцентричного підходу до вивчення історичних процесів. Серед основних завдань таких наукових досліджень – реконструкція біографій малознаних учасників пресотворчого процесу, вивчення діяльності у медіасфері та суспільного внеску окремих діячів української пресової журналістики. Основними об'єктами аналізу у цих розвідках виступають постаті та їхня співпраця з друкованими ЗМІ. Основними науковими інструментами для підготовки біографічних досліджень у контексті історії преси є поєднання низки спеціальних наукових методів, зокрема біографічного, інтерпретації джерел, прескліпінгу, контент-аналізу, системного аналізу. Основні групи джерел біографічної інформації та відомостей про особливості співробітництва особи із пресою формують: 1) часописи; 2) архівні документи і матеріали; 3) спогади і щоденники. До складних для вирішення проблем, які постають перед науковцями, належать такі: 1) встановлення імен засновників, власників і авторів пре-

сових видань; 2) розрізнення формальних і справжніх видавців, редакторів; 3) розрізнення повних тезок та розкриття прибраних імен; 4) створення повних бібліографій спадщини творчих працівників газет і журналів.

Сукупність знань про життєвий шлях людини, яка брала участь у формуванні та функціонуванні української преси, а також про її творчі напрацювання може слугувати підґрунтям для ширших наукових пошуків у пресознавчих дослідженнях біографічного напрямку, таких як монографії, статті в наукових журналах, конференційні доповіді тощо. Такі розвідки є дотепер актуальними, адже творча діяльність людей, які долучилися до створення української преси від її витоків, – це окремі, часто з численними лакунами, сторінки минулого української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., що досі залишаються поза належною увагою через тривалий і складний пошуковий процес.

Наостанок зазначу, що ця стаття є лише вступом до наукового осмислення біографічного (персоналістичного) напрямку у вивченні історії української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. Порушена нами тема потребує подальшої розробки та наукових дискусій.

Література

Бездрабко, В. (2016). Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики. *Українська біографістика*, 14, 29–49. Київ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_14_5.

Брайлян, Н. (2023). *Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.* Львів.

Буряк, Л. (2010). Українська музична біографістика як об'єкт історичної науки. *Пам'ять століть*, 6, 109–131. Київ.

Буряк, Л. І. (2016). Жіноча біографіка як напрям наукових досліджень: традиції й сучасні репрезентації. *Українська біографістика*, 13, 10–12. Київ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_13_4.

Буряк, Л. І. (2021). Сучасна українська біографіка перед викликами епохи візуалізації. *Українська біографістика*, 22, 39–54. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.22.039>.

Буряк, Л. І. (2019). Українська академічна біографіка: винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій

початку ХХ ст.). *Українська біографістика*, 17, 18–36. Київ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2019_17_4.

Буряк, Л. І. (2020). Українська біографіка «плинних часів». *Українська біографістика*, 19, 33–52. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>.

Демуз, І. О. (2020). Аграрна біографіка vs аграрна біографістика: контент, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. *Історія на біографістика*, 3, 1–11. Київ. DOI: <https://doi.org/10.31073/istnauka202003-01>.

Дроздовська, О. Маньджурський Вістник. *Biograma*: енциклопедія імен української преси [електронний ресурс]. <https://biograma.net.ua/mandzhurskyu-vistnyk/>.

Інститут біографічних досліджень. <http://www.nbuv.gov.ua/node/578>.

Калакура, Я. (2021). Антропологічний поворот в українознавстві. *Персоналістика українознавства як світоглядний феномен: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Івано-Франківськ, 20–22 травня 2021 р.)*, 9–20.

Кусий, Л. (2006). Гловінський Євген Олексійович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.*, 13, 118–119. Львів.

Марченко, Н. П. (2019). Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.). *Українська біографістика*, 18, 173–194. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.18.173>.

Надрага, М. С., Голик, Р. Й., Надрага, М.-І. О. (2024). Біографія жінки-лікарки як складник дослідження історії жіночого руху в Галичині: Теодозія Туна-Надрага (1893–1976). *Українська біографістика*, 25, 359–376. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.25.359>.

Попик, В. (2021а). *Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства*: монографія. Київ. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004201%2Epdf.

Попик, В. (2022). Виклики буремної доби і нові обрії української біографіки. *Українська біографістика*, 23, 13–43. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.23.013>.

Попик, В. (ред.) (2021b). *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм*: колективна монографія. Київ. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004452%2Epdf.

Розман, І. (2020). *Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)*: монографія. Ужгород.

Стамбол, І. (2020). Політична біографія: сучасний вимір. *Українська біографістика*, 20, 211–227. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.211>.

Старовойтенко, І., Горбач, Ю., Кузьменко, Л. (2011). *Громадська думка. Щоденна політична, економічна і літературна газета, 1905–1906*: анот. сист. покажч. Київ.

Старовойтенко, І., Горбач, Ю. (2021). *«Рада» – щоденна українська газета Наддніпрянщини*: покажч. змісту (1906–1908 pp.): у 3 т., т. 1. Київ.

Стефанчишена, Т. М. (2019). Юридична біографістика як форма популяризації та збереження культурної і правової спадщини. *Короленківські читання 2018. Бібліотеки, архіви, музеї як центр освіти та саморозвитку особистості*: матеріали XXI Всеукр. наук.-практ. конф.: у 2 ч., 1, 162. Харків.

Чорномаз, В. (2017). *Українці в Шанхаю (перша половина XX ст.)*: монографія. Київ.

Lauk, E. (2014). On biographical approach in journalism history research. *Virtapohja, Kalle (toim.) Journalismi ajassa. Professori Raimo Salokankaan juhlakirja*, 77–95. https://www.researchgate.net/publication/379078359_On_biographical_approach_in_journalism_history_research_1#full-text.

Wysocka, A. (2020). Kobiety i czwarta władza. Wincentyna Teska i Anna Krzycka – przyczynek do dziejów prasy na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. *Українська біографістика*, 20, 118–134. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.118>.

References

Bezdrabko, V. (2016). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku vitchyznianoi biohrafistyky [Present status and prospects of development of domestic biographical science]. *Biographistica Ukrainica*, 14, 29–49. Kyiv. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_14_5 [in Ukrainian].

Brailian, N. (2023). *Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ukrainskykh avtoriv XIX–XXI st.* [Hidden Names: a dictionary of Ukrainian authors's pseudonyms of the 19th–20th centuries]. Lviv [in Ukrainian].

Buriak, L. (2010). Ukrainiska muzychna biohrafistyka yak ob'iekt istorychnoi nauky [Ukrainian musical biographistics as an object of historical research]. *Pamiat stolit*, 6, 109–131. Kyiv [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2021). Suchasna ukrainska biohrafika pered vyklykamy epokhy vizualizatsii [Modern Ukrainian biography faces the challenges

of the era of visuality]. *Biographistica Ukrainica*, 22, 39–54. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.22.039> [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2019). Ukrainska akademichna biohrafika: vynaidennia formy (biohrafichni studii u konteksti revoliutsiinykh transformatsii pochatku XX st.) [Ukrainian academic biography: the invention of the form (biographical studies in the context of revolutionary transformations of the early twentieth century)]. *Biographistica Ukrainica*, 17, 18–36. Kyiv. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2019_17_4 [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2020). Ukrainska biohrafika «plynnykh chasiv» [Ukrainian biography of «liquid modernity»: a proposal for reflection]. *Biographistica Ukrainica*, 19, 33–52. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.033> [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2016). Zhinocha biohrafika yak napriam naukovykh doslidzhen: tradytsii y suchasni reprezentatsii [Women's biography as the scientific field: traditions and modern representations]. *Biographistica Ukrainica*, 13, 10–12. Kyiv. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_13_4 [in Ukrainian].

Chornomaz, V. (2017). *Ukrainci v Shankhau (persha polovyna XX st.)* [Ukrainians in Shanghai (first half of the 20th century)]: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].

Demuz, I. O. (2020). Ahrarna biohrafika vs ahrarna biohrafistyka: kontent, informatsiyni resurs, refleksyivnyi potentsial [Agricultural biographics vs agricultural biographistics: concept, information resource, reflexive potential]. *History of Science and Biographical Studies*, 3, 1–11. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.31073/istnauka202003-01> [in Ukrainian].

Drozdovska, O. Mandzhurskyi Vistnyk [Manchurian Herald]. *Biogramy: entsyklopediia imen ukrainskoi presy* [elektronnyi resurs]. <https://biograma.net.ua/mandzhurskyi-vistnyk/> [in Ukrainian].

Instytut biohrafichnykh doslidzhen [The Institute of Biographical Research]. <http://www.nbuv.gov.ua/node/578> [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2021). Antropolohichni povorot v ukrainoznavstvi [The Anthropological Turn in Ukrainian Studies]. *Personalistyka ukrainoznavstva yak svitohliadnyi fenomen: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* (Ivano-Frankivsk, 20–22 travnia 2021 r.), 9–20 [in Ukrainian].

Kusyi, L. (2006). Glovinskyi Yevhen Oleksiiiovych [Glovinskyi Yevhen Oleksiiiovych]. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykl. slov*, 13, 118–119. Lviv [in Ukrainian].

Lauk, E. (2014). On biographical approach in journalism history research. *Virtapohja, Kalle (ed.). Journalism in Time. The Festschrift*

of Professor Raimo Salokangas, 77–95. https://www.researchgate.net/publication/379078359_On_biographical_approach_in_journalism_history_research_1#full-text [in English].

Marchenko, N. P. (2019). Stratehii biohrafichnoho pysma ta dyskurs biohrafiky dlia ditei i yunatstva v Ukraini (2014–2019 rr.) [Biographical writing strategies and biography discourse for children and youth in Ukraine (2014-2019)]. *Biographistica Ukrainica*, 18, 173–194. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.18.173> [in Ukrainian].

Nadraha, M. S., Holyk, R. Y., Nadraha, M.-I. O. (2024). Biohrafia zhinky-likarky yak skladnyk doslidzhennia istorii zhinochoho rukhu v Halychyni: Teodoziia Tuna-Nadraha (1893–1976) [Biography of a woman doctor as a component of the study of the history of the women’s movement in Galicia: Theodosia Tuna-Nadraga (1893-1976)]. *Biographistica Ukrainica*, 25, 359–376. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.25.359> [in Ukrainian].

Popyk, V. (2021 a). *Biohrafika: fenomen kultury i nauky, informatsiinyi resurs suspilstva* [Biography studies: the phenomenon of culture and science, information resource of society]: monohrafia. Kyiv. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004201%2Epdf [in Ukrainian].

Popyk, V. (red.). (2021b). *Ukrainska biohrafika XXI stolittia: mozaika kontekstiv i form* [Ukrainian biography of the XXI century: a mosaic of contexts and forms]: kolektyvna monohrafia. Kyiv. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004452%2Epdf [in Ukrainian].

Popyk, V. (2022). Vykylyky buremnoi doby i novi obrii ukrainskoi biohrafiky [The challenges of turbulent times and new horizons of Ukrainian biography]. *Biographistica Ukrainica*, 23, 13–43. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.23.013> [in Ukrainian].

Rozman, I. (2020). *Ukrainska pedahohichna biohrafistyka (druha polovyna XX – pochatok XXI st.)* [Ukrainian pedagogical biographistics (the second half of the 20th – early 21st century)]: monohrafia. Uzhhorod [in Ukrainian].

Stambol, I. (2020). Politychna biohrafia: suchasnyi vymir [Political biography: The modern dimension]. *Biographistica Ukrainica*, 20, 211–227. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.211> [in Ukrainian].

Starovoitenko, I., Horbach, Yu. (2021). «Rada» – shchodenna ukrainska hazeta Naddniprianshchyny [«Rada»: a daily Ukrainian newspaper of the Dnipro Region]: pokazhch. zmistu (1906–1908 rr.): u 3 t., T. 1. Kyiv [in Ukrainian].

Starovoitenko, I., Horbach, Yu., Kuzmenko, L. (2011). *Hromadska dumka. Shchodenna politychna, ekonomichna i literaturna hazeta,*

1905–1906 [Hromadska Dumka: a daily political, economic and literary newspaper, 1905–1906]: anot. syst. pokazhch. Kyiv [in Ukrainian].

Stefanchyshena, T. M. (2019). Yurydychna biohrafistyka yak forma populiaryzatsii ta zberezhennia kulturnoi i pravovoi spadshchyny [Legal biographistics as a form of promoting and preserving cultural and legal heritage]. *Korolenkivski chytannia 2018. Biblioteky, arkhivy, muzei yak tsentr osvity ta samorozvytku osobystosti: materialy XXI Vseukr. nauk.-prakt. konf.: u 2 ch., I*, 162. Kharkiv [in Ukrainian].

Wysocka, A. (2020). Kobiety i czwarta władza. Wincentyna Teska i Anna Krzycka – przyczynek do dziejów prasy na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego [Women and fourth authority. Wincentyna Teska and Anna Krzycka – contribution to history in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship]. *Biographistica Ukrainica*, 20, 118–134. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.118> [in Polish].

Olesia Drozdovska

PhD in Philology, Senior Research Fellow,
Senior Researcher of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

THE BIOGRAPHICAL APPROACH IN PRESS STUDIES

In contemporary humanities research, both in Ukraine and internationally, a person-centred approach to the study of historical processes has gained increasing prominence. Accordingly, scholarly interest in the history of Ukrainian print journalism in the 19th and early 20th centuries – examined through the lens of individual biographies and the creative contributions of those involved in publishing, editing, and writing – appears highly relevant. This article aims to outline the key features of the biographical approach within the field of press studies. Its objectives are to define the purpose, research focus, and core methodological tools of biographical oriented inquiries; to identify the principal sources of information; and to highlight the typical challenges faced by researchers. The study employs a range of general and specialised research methods. The article offers a theoretical framework for understanding the biographical approach in Ukrainian press studies as a coherent and integrated research practice. It identifies its main

methodological foundations, key source categories, and discusses recurring research challenges.

Conclusions. The biographical dimension of press studies entails not only reconstructing individuals life stories but also examining involvement in shaping the Ukrainian media landscape of the 19th and early 20th centuries. The key sources include periodicals, archival documents, and personal writings such as memoirs and diaries. Among the challenges scholars encounter are the identification of founders, owners and contributors; distinguishing between formal and actual editors or publishers; identifying pseudonyms; differentiating between individuals with identical names; and compiling comprehensive bibliographies of journalists' work.

Keywords: history of the Ukrainian press, press studies, biographical approach, creative legacy, figures in Ukrainian journalism.

Стаття надійшла 17.03.2025
Прийнято 24.04.2025